

teria (and whether it is even possible to set them) is hard work ahead for philosophers of science.

Reference list:

Hicks, D. J. (2014). A new direction for science and values. *Synthese*, 191, 3271–3295.

Longino, H. E. (1995). Gender, Politics, and the Theoretical Virtues. *Synthese*, 104 (3), 383–397.

Strauss, K. (2018). More Evidence That Company Diversity Leads To Better Profits. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/karstenstrauss/2018/01/25/more-evidence-that-company-diversity-leads-to-better-profits/#420333df1bc7>

Word of the Year 2011. (n.d.). Retrieved from <https://web.archive.org/web/20120112104337/https://www.merriam-webster.com/info/2011words.htm>

Word of the Year 2017 – Feminism. (n.d.). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/word-of-the-year-2017-feminism>

«Філософія підпілля» в інтерпретації Льва Шестова

Ірма Реріх

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
(Київ)

Л. І. Шестов, його інтелектуальний спадок відкривають і тлумачать для нас світ *тих, хто філософує з підпілля*: світ тих, хто остаточно звільнився від мезотесу (відкинув його «доброчесну» необхідність), але ув'язнених в екстремумах, *світ «отрешившихся», але «отреченных»*.

М. О. Бердяєв, близький друг Л. Шестова і його опонент у філософських дискусіях, окреслив шестовську думку так: «Філософія його належала до типу філософії екзистенційної, тобто не об'єктивувала процесу пізнання, не відривала його від суб'єкта пізнання, пов'язувала його з цілісною долею людини» (Бердяєв, 1939, с. 44). Варто відмітити, що з особли-

вим трепетом, з загостреним відчуттям такого зв'язку Шестов «філософував» про долі людей виняткових, серед яких, безумовно, Ф. Ніцше і Ф. М. Достоевський. Показово, як фраза останнього відважно випереджає: «Отже, хай живе підпілля!».

При поверховому розгляді «людина підпілля» – це тип феномену в російській (щоправда, пізніше і в західноєвропейській) думці, що поширився завдяки і *всупереч* «воинствующей достоевщине»; це цілий ряд інтуїцій: парадоксальність, загубленість, «горемичність» (такі собі предикати «російської душі», що була лише етнографічним екзотизмом для західного світу). Задля справедливості зазначимо, що мислителі (умовно від М. Бердяєва до Р. Жирара) сприяли становленню й подальшому культивуванню «людини підпілля» як антропологічної моделі. З якою точністю в статті, присвяченій Достоевському, В. Розанов охрестив «підпілля» «беглым огнем», який багато чого торкнувся на своєму шляху (Розанов, 1991, с. 58). Однак мати справу з «підпіллям» складно саме через його непридатність до культивування – воно не терпить поглядів згори, і до оптики Шестова (винятково до неї одної) як наймайстернішого адепта трагедії звертаюся на основі цього переконання.

Шестовським відкриттям у «світі підпілля» став уже згадуваний Ф. Ніцше, якого він небезпідставно (багато в чому спираючись на слова самого німецького мислителя) «духовно споріднює» з Ф. М. Достоевським: «Достоевський говорить про переродження власних переконань, у Ніцше мова йде про переоцінку всіх цінностей. По суті обидва вирази – лише різні слова для позначення одного й того ж процесу» (Шестов, 2016, с. 24). Можливо, тут ідеться про їхню схожість у тому, що пізніше буде сформульовано Ж. Батаєм як *'l'expérience intérieure'*. У життєвій драмі *тих, хто філософує з підпілля* зречення від вчителів і переконань з необхідністю відбувається зі схожим віроломством.

«Людина підпілля» – поза каузальністю, поза законами природи і, здавалося б, поза мораллю. Однак тут Шестов проникливо відмічає, як Достоевський і Ніцше з мораллю поводяться, і в що вони обидва її перетворюють. Бінарна опозиція людей звичайних-незвичайних і аналогічна – рабів-володарів зведено до спільного знаменника як «мораль повсякдення і мораль

трагедії» (Шестов, 2016, с. 85). Так і ніцшеанський «аристократ духу» суть людина підпілля, як і інші його різновиди: Карамазови, Кірілови, Раскольнікови (Шестов, 2016, с. 196).

У шестовському «світі людини підпілля» знаходиться місце не тільки для Ніцше й Достоевського, а й для Гоголя (з його другим томом «Мертвих душ»), такого ж «безобразнейшего человека» (Шестов, 2016, с. 206). Щоправда, тут Шестов, що характерно для манери його філософування, спантеличує нас недосказаністю. Схоже, що *credo ut intelligam* – єдине, що в такому випадку лишається. Особливо після такої приголомшливої аутопсії кантівсько-толстовської міцності (Шестов, 2016, с. 152).

В. К. Кантор (2016) в статті «Шестов трактує Достоевського, или отрицание теодицеи» все ж вважає безпідставними переконня Шестова щодо Достоевського як бунтівника проти моралі. Дійсно, його інтерпретація багато в чому ігнорує сутність Достоевського як «справжнього християнина» (а тим паче православного християнина). Я однак вважаю, що така необтяженість шестовської думки сприяла тому, що вона деякою мірою пододала замкненість російської релігійної філософії другої половини XIX – початку XX століття і змогла зрушити далі.

Список посилань:

Бердяев, Н. А. (1939). Основная идея философии Льва Шестова. *Путь*, № 58.

Кантор, В. (2016). Шестов трактує Достоевського, или Отрицание теодицеи. Получено с <http://gefter.ru/archive/19414>.

Розанов, В. В. (1991). Одна из замечательных идей Ф. М. Достоевского. *Начала*, № 1, 54–65.

Шестов, Л. И. (2016). *Достоевский и Ницше. Апофеоз беспочвенности*. СПб: Азбука.